

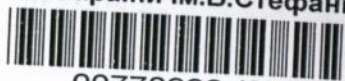
ДОМБРОВСЬКА Тамара Іванівна

ЕСТЕТИЧНА СВІДОМІСТЬ
(філософсько-методологічний аналіз)

Спеціальність 09.00.04 — естетика

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00778993 (0)

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

Домбровська Тамара Іванівна

ЕСТЕТИЧНА СВІДОМІСТЬ
/ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ /

Спеціальність 09.00.04 – естетика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис
дисертація виконана в Харківському інженерно-педагогічному
інституті на кафедрі соціально-політичних дисциплін

Офіційні опоненти – доктор філософських наук,
професор А.К.Вичко;
доктор філософських наук,
професор Д.І.Говорун;
доктор філософських наук
В.В.Петров

Провідна установа – Інститут філософії
НАН України

Захист відбудеться "24" квітня 1995 р. о 15 го-
дині на засіданні Спеціалізованої комісії 068.18.23 при
Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою:
252001, Київ – І, вул.Володимирська, 64.

З дисертаційною роботою можна ознайомитися в науковій
бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка
/ вул.Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "23" березня 1995 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої Ради

В. Руб
Д.Д.Кучерук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження полягає, перш за все, в пошуку сучасної загальнофілософської методології, здатної забезпечити метатеоретичний рівень аналізу вузлових естетичних проблем.

В дисертації формується концепція, згідно з якою естетика – це не теорія мистецтва, а наука про одну з форм суспільної свідомості. дисертант вважав таку позицію в естетиці досить актуальною, цілком назрілою, що має право на існування. Ця концепція допоможе принаймні частково вирішити, "зняти", перебороти дискусійність центральних проблем естетики, що не затихає: перш за все про її предмет, про суть естетичного, про природу краси тощо.

Явне чи приховане зведення естетичної форми суспільної свідомості до мистецтва, художньої творчості, художніх цінностей служило та служить серйозною перешкодою на цьому шляху.

Відбувається зміщення акцентів в постановці наукових проблем. Наприклад, питання про об'єкт естетичної свідомості підмінюється неадекватною проблемою суті естетичного або природи краси.

Тлумачення естетики як науки про естетичну свідомість принципово міняє підхід, але не збавляє від необхідності дослідження традиційної мистецтвознавчої проблематики, не зникає статус мистецтва в естетичній свідомості, не зменшує його ролі в житті суспільства та індивіда.

Разом з цим, за переконанням дисертанта, мистецтво не може служити єдиною моделлю в дослідженні різноманітних естетичних явищ, особливо тих, що виходять за його межі, наприклад, естетична діяльність, естетичні відношення, дизайн, естетичні цінності, такий суттєвий прояв естетичної свідомості як

естетичне відношення індивіда до власної діяльності. Визначення предмету естетики, яке пропонується в дисертації, відкриває перспективу дещо розширити межі даної науки з врахуванням теоретичного осмислення та включення в її сферу ряду явищ та процесів нової історичної реальності, які не піддаються науковому аналізу шляхом усталених стереотипів традиційного мистецтвознавчого стилю мислення.

Ступінь розроблення проблеми. Важливо розрізнати саме виникнення, становлення та історичний розвиток естетичної свідомості з одного боку та перетворення його в об'єкт теоретичного осмислення з другого. Становлення та розвиток естетичної свідомості внаслідок її особистісної природи органічно зв'язане з об'єктивним процесом особистісної диференціації суспільства.

Сприятливим ґрунтом для розвитку естетичної свідомості була відсутність розподілу праці між мистецтвом та виробництвом, художній характер ремесла, проникнення художніх та естетичних засад в життя суспільства на ранніх ступенях його історії. Але довгий час зі всієї широкої області естетичної свідомості тільки мистецтво служило предметом наукового аналізу, естетичним суб'єктом вважалась тільки особа художника, а естетична діяльність зводилась лише до художньої творчості.

Після того, як ремесло втратило свій художній характер і поступилось місцем великій промисловості, її продукти не розглядались під кутом зору сутнісних сил людської особистості. В цих умовах наука не могла бути нічим іншим, як наукою про мистецтво, теорією мистецтва. Такою вона була не лише в діалогах Платона, поезиї Арістотеля, вона залишалась такою і в німецьких класиків: Шеллінга /"Філософія мистецтва"/, Гегеля /Лекції з естетики/, а також у матеріаліста М.Г.Чернишевсько-

го /"естетичні відношення мистецтва до дійсності"/.

Правда, Баумгартен, який вважав естетику самостійним розділом філософії, не протиставляв мистецтво іншим видам людської діяльності на відміну від Шеллінга. Для нього мистецтво - не тільки продукт художньої творчості, вільні мистецтва, але й сукупність правил, вмінь. Однак, і для Баумгартена естетика - це теорія вільних мистецтв.

Питання про те, що таке мистецтво, вирішується відповідно до тої філософської парадигми, яка створюється в кожен історичний період і утверджується в естетиці.

Перша філософська парадигма, яка розгортається у мир як відповідна картина світу, передає фізичній та природнонауковій. Це космоцентристська картина світу, в основі якої лежить парадигма "буття як буття". Тут панує онтологізм, тобто буття отожднюється з природою, космосом, які розглядаються поза всяким зв'язком з людиною, як такі, що існують самі собою. Та обставина, що для Арістотеля буття - це матерія, а для Платона воно є думка, ідея, не змінює суті онтологічних філософських уявлень.

В надрах цієї пануючої картини світу народжується й протилежна епістемологічна, суть якої виражена в відомій тезі Протагора: "Людина - міра всіх речей".

Онтологізм в естетиці проявляється в уявленнях про мистецтво як наслідування краси природи, про красоту як природню властивість природніх явищ. В сократівському принципі відносності краси предметів та явищ, її зв'язку з добром, її залежності від призначення прекрасних предметів отримує своє вираження епістемологізм, який зародився в філософії та утвердився в естетиці.

Виникнувши раз, онтологічна та епістемологічна парадигми

розвивались та існували з переваженням то одної, то другої на різних ступенях історико-філософського процесу в різних варіантах. Ці варіанти представлені різними історичними типами філософії або філософськими формаціями, кожна з яких формує специфічне, особливе, відмінне від інших бачення світу. Космоцентризм античності, теоцентризм та креаціонізм середньовіччя, пантеїзм епохи Відродження – це принципово різний світогляд, світорозуміння, світотлумачення. Перше признає самостійність природи та світ в його абсолютній об'єктивності, друге виходить з акту божественного творіння, позбавляючи природу її самостійності, в третьому природні та божественні засади злиті воедино, природа реабілітується, піднімається в своїй значущості до божественного початку, ототожнюючись з ним.

Ці якісно різні типи філософії єдині, однак, в тім, що об'єктом філософії є не тільки світ, але й людина як частина цього світу, тобто людина-такий самий об'єкт, як і світ. Переваги онтологічної парадигми в усіх трьох філософських формаціях очевидні та безумовні.

Розуміння мистецтва та краси, не виходячи за рамки філософського онтологізму, якісних змін не зазнають. Точніше, ці зміни можуть набувати і дійсно набувають світоглядного, а не парадигмального характеру.

Тільки в "нові часи" отримує свій подальший розвиток зароджена ще в античності епістемологічна парадигма, яка також варіативна. Перший її етап, зв'язаний з вченням декарта, одержав назву *cogito*. Своє логічне завершення цей варіант отримав в філософському вченні Канта. В цьому вченні онтологізм поступається місцем гносеологізму, який набуває абсолютного характеру. В центр філософії ставиться людина як суб'єкт пізнання, мислення. Дослідження пізнавальної здібності індивіда як не-

історичного суб'єкта -- мета та головне завдання філософії Канта.

Завершенням філософського вчення Канта служить його "Критика здатності суджень", де сформульована суть естетичної теорії. Саме ця теорія в естетиці виражає суть філософської парадигми. Дана парадигма обмежує можливості теоретичного аналізу мистецтва та тим більше естетичної свідомості, оскільки вона орієнтована на суб'єктивний бік естетичного ставлення людини до світу, яке є у Канта однією з пізнавальних здібностей, поряд з "чистим" і практичним розумом. Ця філософсько-естетична парадигма робить акцент на суб'єктивних цінностях і якщо розглядає предметні цінності культури, то не враховує її первісне джерело: об'єктивний світ, що існує незалежно від культури, духовної й навіть матеріальної. Ця філософсько-естетична парадигма та відповідна їй картина світу в ХХ столітті переважає над старим онтологізмом.

Екзистенціалізм вважає свободу самотворення індивіда не обмеженою ніякими соціальними детермінантами і як об'єктивну основу допускає тільки інтрасуб'єктивні міжособистісні зв'язки.

Сучасна діалектико-матеріалістична філософська парадигма, зв'язана з іменами К.Маркса та Ф.Енгельса, -- це своєрідний синтез онтологізму та епістемологізму. Але в сучасній літературі вона не отримала свого розвитку ні в постановці, ні в розв'язанні деяких нетрадиційних естетичних проблем, що виходять за межі мистецтва, художнього. Пошук естетичного як особливого об'єкта сприйняття / Н.Дмітрієва, Г.З.Апресян/, природніх передумов естетичних цінностей /Каган М.С./, суті краси... /О.Буткевич/ залишає естетику в рамках старого онтологізму. Аксіологічний підхід, що широко розповсюдився за останні десятиріччя /Каган М.С., Столович Л.Н./ і викликає спробу дати визначення предмета естетики через естетичні цінності, розглядаючи ос-

танні як шось первісне, вихідне для науки, накладає відбиток епістемологізму на вирішення естетичних проблем.

Марксистська філософія розглядає відношення об'єкта та суб'єкта не тільки як гносеологічні, що було притаманно епістемологізму, але й як практичні. Пізнання у К.Маркса зв'язано з суспільно-історичною практикою генетично та функціонально.

Це якісно відмінна від інших філософська парадигма та відповідна їй картина світу відкриває широкі можливості для наукового аналізу естетичних проблем та явищ естетичної свідомості як одної з форм суспільної свідомості, місця та ролі мистецтва в естетичній свідомості. Характерною рисою картини світу, яка розгортається на основі марксистської філософії є те, що вона не претендує на завершеність, закінченість, припускає невичерпність об'єктивної реальності та нескінченність процесу пізнання.

Сучасна парадигма, яка являє собою конкретизацію марксистської на сучасному рівні розвитку філософії, - це парадигма *агісто*; об'єктом філософського міркування стає не світ як такий, не чисте мислення, а культура, але філософія при цьому не перетворюється в культурологію, опис конкретних культур, сцієнтистське відвернення культури від людини. Для сучасної філософії реальна, дійсна культура не ототожнюється з розвитком поняття духовної культури, як це було у Гегеля, не зводиться до абсолютно чистого пізнання. Сучасна діалектико-матеріалістична методологія, яка утверджує парадигму *агісто*, під культурою розуміє олюднену природу, соціальну реальність, систему предметних та суб'єктивних цінностей, продуктів соціальної діяльності, включаючи і саму діяльність, її засоби та способи.

Впровадження парадигми *агісто* в естетику - завдання,

яке не можна вирішити одним автором в одній роботі. Але саме в цьому напрямку ведеться дослідження в цій дисертації.

За останні десятиріччя певна робота проведена по приведенню у відповідність естетичної теорії до марксистської парадигми взагалі та *afirmo* зокрема. Критично переборена і втратила свою значимість, популярність послідовно онтологічна концепція краси та естетичного, хоча вона цілком не зникла з наукового вжитку. Вона зберігається в спробах пошуку природних передумов естетичних цінностей.

В напрямку утвердження *afirmo* склалось вчення про ціннісну суть естетичного, про ціннісну природу естетичної свідомості. Але цінність не може служити відправним пунктом при аналізі естетичної свідомості.

Втілення історико та діалектико-матеріалістичної парадигми в естетиці виявилось результативним, тому що дозволило застосувати сучасну теорію суспільної свідомості, її суті й структури до аналізу мистецтва, художньої творчості.

Методологічні принципи дослідження суспільної свідомості можуть бути використані для рішення проблеми естетичної форми суспільної свідомості. В значній мірі цим пояснюється поява інтересу до феномену естетичної свідомості в 70-80 роки, але це не привело до концептуальних змін в загальних естетичних уявленнях. М.С.Імаган, який одним з перших ставить питання про естетичну свідомість, багачить її головну особливість в її ціннісній сутності. З цих позицій естетика вивчає естетичне, його природу, будову, відмінність від інших класів цінностей, специфічні закономірності його суспільного функціонування та розвитку. Але естетичне як особливий клас цінностей не може виступати в ролі вихідного в визначенні специфіки естетики як науки. В книзі "Місце мистецтва в піз-

нанні світу" О.Л.Андреев підкреслює оціночний характер естетичної свідомості. На його думку, "ця духовна здатність давати предметам та явищам естетичну оцінку, формувати естетичне ставлення до них та судити про їх естетичні достоїнства має назву естетичної свідомості". Без з'ясування детермінації ціннісно - оцінної природи естетичної свідомості питання про його специфіку залишається відкритим. В навчальному посібнику "Специфіка естетичної свідомості" С.С.Гольдентріхт та М.П.Гальперін розглядають його як суб"єктивну сторону естетичного відношення /почуття, смаки, ідеали, які відображають об"єктивно-прекрасне, тартічне, комічне/. Цей навчальний посібник витриманий в дусі старих традицій в естетиці. В збірникові "Естетична свідомість та процес її формування", який опублікований в 1981 році за редакцією Кияшенко М.І. та Лейзерова М.Л., мова йде про мистецтво, а не про естетичну свідомість.

Проблема естетичної свідомості також ставиться і в дисертаціях. Н.Л.Арніна досліджує естетичну свідомість певної соціальної групи: учнівської молоді в умовах сучасного суспільства. В докторській дисертації "Партійність естетичної свідомості" Д.С.Донської піднімає питання про те, що форма суспільної свідомості не є мистецтвом, як вважала до цього часу більшість філософів, а естетична свідомість у цілому. Саме в такому світлі розглядається проблема естетичної свідомості в даному дослідженні.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета цієї роботи - застосування сучасної методології, що формувалась на протязі багатьох століть в процесі поступального розвитку філософії, а також естетики, філософської за своєю суттю і характером науки, в вирішенні її кардинальних проблем:

предмету її вивчення, природи естетичного, співвідношення художнього та естетичного, мистецтва та естетичної свідомості. Заслугу вироблення сучасної філософської методології не можна приписати одному, нехай навіть генію. Це результат розвитку загальнофілософського процесу, який включає Античність, Середньовіччя, Відродження, всі історичні типи філософії, в тому числі - марксистську філософську методологію, матеріалістичну діалектику, матеріалістичне розуміння історії, діалектико-матеріалістичний підхід до суспільства. Незаперечна цінність філософського вчення Маркса, вільного від натурфілософського вантажу попередньої філософії в його методології. Це діалектика в її новій історичній формі, передумовою якої є рух, зміни в зв'язку з розвитком суспільного життя, природознавства, соціальних наук. Вона не претендує на закінченість, на вічну, абсолютну істину в останній інстанції.

Послідовне використання цієї методології в галузі естетики, тобто надання відповідності сучасної естетичної парадигми філософській, а отже інтерпретація естетики як науки про одну із форм суспільної свідомості, постановка питання про естетичну форму суспільної свідомості - ось справжня мета цього дослідження.

для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати одне спільне завдання: розглянути естетичну форму суспільної свідомості в структурі і відносно цілісної системи всієї суспільної свідомості, адекватно її позначити. Це передбачає вирішення кількох окремих підпорядкованих завдань. Одне з них, визначальне, - вилучення з системи суспільних відносин чи суспільного буття особливого, специфічного об'єкту відображення естетичної свідомості. Інші завдання походять від цього першого. Маються на увазі перш за все завдання аналізу способу

відображення суспільного буття в естетичній свідомості, а також його функціонування, активності, способу зворотної дії на суспільне буття.

Всебічність дослідження естетичної свідомості вимагає аналізу її власної структури, її рівнів та підрівнів, формування вихідних принципів структурного аналізу естетичної форми суспільної свідомості. Важливим завданням філософського аналізу естетичної свідомості є розглядання її розвитку як компонента соціального прогресу в контексті цього останнього, співставлення розвитку естетичної свідомості з іншими формами суспільної свідомості. В праці вирішується завдання розглядання естетичної свідомості та мистецтва в історико-філософському аспекті.

Теоретико-методологічною основою дисертації, якщо характеризувати її в найбільш загальних рисах, являється діалектика в її сучасних формах. Впливаючі із неї більш часткові методологічні принципи, що застосовуються в роботі, визначаються темою дослідження. Сюди відноситься діалектична методологія наукового аналізу окремих форм суспільної свідомості і її структури, співвідношення загального і особливо в окремих формах суспільної свідомості, що була вироблена в літературі за останні десятиріччя, принцип спадкоємності історизму. В розгляданні естетичної свідомості дисертант реалізує принцип органічної єдності суспільних відносин та соціальної діяльності. В дослідженні естетичної форми суспільної свідомості автор звертається до сучасної теорії особистості, індивідуальності, діалектичного взаємозв'язку суспільства як системи відносин і окремого індивіда, продукта суспільних відносин і суб'єкта соціальної діяльності, оскільки в роботі проводиться концепція особистісної сутності естетич-

ної свідомості.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Основні ідеї та висновки, що становлять наукову новизну, полягають в наступному:

- в дисертації доведено, що естетичну свідомість, як форму суспільної свідомості, не можна звести до мистецтва. Естетична свідомість і мистецтво різні за обсягом. Різні вони також і за їх структурою. Структуру мистецтва, його морфологію складають його різноманітні види та жанри, кожен з яких можна вважати певною підструктурою, елементами якої є окремі витвори мистецтва. Естетична свідомість відображає суспільне буття з різною мірою глибини, тобто на різних рівнях: соціально-психологічному /ідеали, погляди, естетичні теорії, поняття, категорії/, а також мистецтво. Таким чином, мистецтво виступає в вигляді підструктури чи підсистеми естетичної свідомості. Нехтування цієї частиною естетичної форми суспільної свідомості, яка в результаті її подвоєння опиняється за межами мистецтва, призводить до серйозних методологічних вад. Навпаки, її врахування, теоретичний аналіз суттєво змінюють, деталізують та доповнюють естетичну картину світу. Естетична свідомість має в своєму арсеналі значно ширше, порівняно з мистецтвом, коло засобів зворотної дії на суспільне життя. Крім витворів мистецтва слід необхідно віднести й різноманітний світ естетичних цінностей;

- в дисертації стверджується, що об'єкт відображення естетичної свідомості складає індивідуальний прояв суспільних відносин або їх особистісне буття. Суспільні відносини - це абстракція, вироблена для позначення субстанціальної основи історичного процесу. Зміст суспільних відносин, що фіксується на самому абстрактному рівні, складає соціальна діяль-

ність. Зміст суспільних відносин на рівні їх індивідуально-го буття виступає як самовираження і самоутвердження особистості, продукта суспільних відносин і реального суб'єкта соціальної діяльності. Чуттєво-конкретною стороною об'єкта естетичної свідомості являються естетичні цінності як результат діяльнісного самовираження індивідуальності;

- обґрунтовано, що художній образ це специфічний спосіб відображення суспільного буття в естетичній свідомості, Здатність до художньо-образного відображення народжується з духовно-практичного або ціннісно-оціночного відношення людини до світу і характеризує індивіда як естетичного суб'єкта. Це здатність охоплювати індивідуально-особистісну суть предметів і явищ соціальної реальності і природного середовища. Здатність художньо-образного відображення індивіда як естетичного суб'єкта існує в вигляді потенції, що реалізується лише в специфічній діяльності художника;

- визначається місце і роль художньої творчості в естетичній діяльності. Подвоєння естетичної форми суспільної свідомості здійснюється в процесі художньої творчості, що виробляє свій особливий продукт - витвір мистецтва, який принципово відрізняється від теорій, понять, категорій естетичної науки, результатів суто теоретичної діяльності вчених. Діяльність художника і вченого відрізняються як теоретична і духовно-практична. Таким чином, відмінність вченого і художника виявляє себе не стільки в сфері мислення, скільки в сфері діяльності. Ще більш відносна межа між так званим художнім мисленням і духовно-практичною діяльністю, художньою творчістю. Саме в цьому нерозривному зв'язку мислення художника та його діяльності і є специфіка художньої творчості. Одночасно художня творчість являє собою вид духовно-

практичної діяльності, сутність якої естетична. Смысл цієї діяльності в самовираженні індивідуальності художника, яка при необхідності виступає як продукт суспільних відносин. У всіх інших видах соціальної діяльності самовираження людської особистості, її індивідуальності не стає самоціллю, грає підпорядковану роль. З цього випливає, що естетична діяльність знаходить окреме, самостійне існування тільки в одному з видів соціальної діяльності, а саме - в художній творчості. Будь-яка естетична діяльність, за винятком художньої творчості, знаходиться в нерозривній єдності з утилітарною діяльністю;

- аргументується необхідність того, що естетична свідомість при всій своїй специфіці повинна підпорядковуватись загальним закономірностям розвитку суспільної свідомості в цілому. Структура естетичної свідомості включає ті ж самі рівні, як і всі інші форми суспільної свідомості. Особливість структури естетичної свідомості полягає в тому, що на соціально-психологічному рівні системоутворюючим елементом є естетичний смак, завдяки цінності й природі об'єкта відображення естетичної свідомості. Друга особливість полягає в подвоєнні естетичної свідомості на теоретичному рівні, завдяки мистецтву, яке являється продуктом особливої діяльності художньої творчості;

- дисертант затверджує положення про тісний безпосередній зв'язок естетичного прогресу з історичним процесом гуманізації праці. Одним з критеріїв соціального прогресу, який в наш час недооцінюють, віддаючи перевагу ефективності виробництва - це гуманізація людської діяльності. В цьому процесі найбільш іманентно виражається момент естетизації праці, оскільки в ній кожна окрема особистість одержує реальну

можливість возз'єднання зі своєю власною сутністю. Саме процес гуманізації людської діяльності, детермінований характером суспільних відносин, відкриває можливість формування естетичного відношення до праці, зближення мистецтва з виробництвом, естетизації соціального середовища;

. - в результаті співставлення за допомогою філософської методології естетичної свідомості з іншими формами суспільної свідомості дисертант формулює і обґрунтовує положення про виключно особистісний характер його як на рівні об'єкта, так і способу відображення. Естетична свідомість - це єдина форма суспільної свідомості, в якій суб'єкт історичного процесу одержує своє відображення не як людство в цілому, подібно філософії, релігії, не як певна соціальна група /політика, право/, і, навіть, не як соціальний тип особистості /мораль/, а як індивідуальність людської особистості, її унікальність, одиничність, самість. Людська суб'єктивність не хоче миритись з можливістю повної втрати себе на рівні одиничного, її перетворення в абсолютне небуття. Вона не задовольняється лише своєю загальністю. Естетична свідомість затверджує торжество індивідуальності, в якій, однак, з необхідністю просвічує загальність. Тому оціночний компонент в естетичній формі суспільної свідомості сконцентрований в більшій мірі, ніж у всіх інших його формах, і оцінка тут обов'язково емоційно забарвлена.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що всебічний розгляд естетичної свідомості в статусі предмету естетики відкриває широку перспективу побудови підручника або навчального посібника для вузів, спецкурсу для філософських факультетів, внутрішньо об'єднати здавалося б мало з'єднані питання - мистецтва, естетичної діяльності, художньої твор-

чості, категорій естетики, естетичного смаку.

Дослідження естетичного відношення до праці, як одного з можливих мотивів діяльності, відіграє певну роль в питаннях виховання, формування особистості. Концепція особистісної природи естетичної свідомості має значення для формування естетичного смаку, тобто розуміння особистісного змісту предметів соціального середовища.

Апробація дослідження. Сформульована в дисертації концепція широко апробувалась в викладанні навчального курсу естетики у вузі. Основні ідеї дисертації були викладені на науково-теоретичних та методичних конференціях /вузівських, республіканських, союзних/: Конференція вчених Челябінської області / Челябінск, 1967 р./, конференція "Актуальні проблеми марксистсько-ленінської естетики та естетичного виховання" /Москва, 1987 р./, Республіканська науково-методична конференція "Методичні і методологічні основи оновлення філософської освіти в вишій школі" / Київ, 1991 р./, Науково-методична конференція XIII /Харків, 1992 р./.

Структура дисертації визначилась логікою викладу та розвитком теми і складається з вступу, чотирьох розділів / 17 параграфів /, висновку і списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми дослідження, характеризується ступінь її наукового опрацювання, визначаються мета та завдання, вказується творетико-методологічна основа роботи, формулюється її новизна, науково-практична значимість отриманих результатів та обумовлюється її структура.

В першій главі "Утвердження філософських парадигм в естетиці /ретроспективний аналіз та сучасність/" просліджується зв'язок філософії, естетики та мистецтва, а також її теоретичне осмислення в різних філософських формаціях. Мова йде не про дослідження в плані історії естетики чи історії естетичної свідомості. Завдання значно вужче: розкрити методологічну функцію філософії відносно естетики в процесі їх історичного розвитку. Саме цей історико-філософський екскурс виявляє та доводить історичний характер естетики на рівні наукових парадигм та формування філософсько-естетичної картини світу, іманентної відповідному історичному типу філософії. В першій главі, таким чином, закладається теоретичний фундамент постановки та вирішення проблеми філософсько-методологічного аналізу естетичної форми суспільної свідомості.

§1. "Онтологічна парадигма в історії філософії та її абсолютне переважання в естетиці". Коли філософія існувала як єдина недиференційована система знань про світ, що включає естетичні знання, початкові відомості про мистецтво, вже тоді стосовно естетики вона виконувала свою методологічну функцію. В цілісній картині світу відводилось відоме місце уявленням про красу, прекрасне, потворне, а трохи пізніше - трагічне. В уяві античних філософів, при всіх відмінностях їх учень, краса розглядалась як одвічно присутня світу, космосу, буттю, що виник з хаосу. В мірі та пропорційності речей, в гармонії та порядку космосу її корінна протилежність хаосу. Досконалість, краса як розумна міра, закономірність, гармонія все-світу - ось один з атрибутів буття. В мистецтві, оскільки воно в епоху Античності, на загальну думку, є наслідуванням, відтворюється існуючий світолад. Основоположна формула, принцип античної філософсько-естетичної картини світу - це аріс-

тотелівська парадигма "буття як буття". Онтологізм в античній космоцентристській філософії та естетиці панує цілковито.

В період високої та пізньої класики намітився певний синтез принципів космологізму та антропологізму. Але цей останній зв'язаний не з міфологічним способом освоєння світу. Новий антропологізм походить від особистісної диференціації суспільства, в ньому отримує своє вираження процес походження та становлення естетичної свідомості, усвідомлення особистісно-індивідуальних явищ соціального життя й природи.

Естетична картина світу цілком вміщається в рамки філософського онтологізму. Антропологізм естетики Сократа повністю вписується в космологічну загальну картину світу, оскільки доцільність як основа краси складає, на думку Сократа, зміст закону організації діяльності.

Поряд з цим мистецтво та естетична свідомість, що накладає певний відбиток на універсальний онтологізм світогляду античності, привносить в нього елемент антропологізму. При цьому важливо підкреслити, що особистість, індивідуальність — перш за все органічна частина космосу, а не протилежний йому суб'єкт.

На зміну античній філософії, вихідним якої був принцип, що світ не створений ніким з богів чи людей, приходить середньовічна теоцентристська філософія, що виникла на фундаменті християнства та креоціонізму. Але ця нова філософія, схоластична за стилем, що опирається в своїй гносеології на принцип божественного одкровення, пріоритет віри над розумом, міцно зв'язана з античною. Середньовіччя ґрунтується в філософії і естетиці на онтологічній аристотелівській парадигмі. Об'єктом філософії стає світ, подвоєний на природній та надприродній, природній та зверхприродній. В цій філософії

знаходить належного місця проблема людини як суб'єкта, її ставлення до світу.

Середньовічна естетика запозичує в античності теорію наслідування. Слідом за Арістотелем Аквінський вважає, що призначення мистецтва в пізнанні, повному відображенні предмету. Згідно з середньовічною філософсько-естетичною картиною світу є краса божественного й краса чуттєвого світу. Світ прекрасний, оскільки він створений Богом. Бог – це зверхчуттєва, абсолютна й вічна краса. Але і краса божественна, зверхчуттєва; і краса речей та предметів чуттєвого світу передбачають спільні критерії: пропорційність, єдність, відповідність частин, приємність кольору, гармонія, ритм тощо. Краса природня й надприродня єдині в своїй онтологічній суті. З переходом від раннього середньовіччя до пізнього відбуваються певні зміни як в оцінці краси й мистецтва, так і в характері мистецтва.

Онтологічна спільність картини світу в епоху античності та в середні віки проявляється в різних світоглядних модифікаціях. Античність та середньовіччя у всіх їх філософських побудовах цілісної картини світу приймають різні моделі: перша – світ як такий, космос, друга – діяльність як вільне волевиявлення, що приводить до подвоєння світу. При цьому людина в ролі суб'єкта абсолютно виключається з акту творення. Ставлення світу до Бога, краси чуттєвих явищ до божественної зверхчуттєвої краси – це не суб'єктивно-об'єктивне відношення, а відношення в самому об'єкті, відношення існування та суті. Середньовічна картина світу несе на собі відбиток загальнофілософського онтологізму. Вона в головному і суттєвому детермінована філософською парадигмою.

Креаціонізм Середньовіччя було витіснено пантеїзмом

Ренесансу, що поєднав раннє, високе і пізнє Відродження загальної філософської парадигми. В філософії Відродження відбувається повернення до природи, проте це вже не космос епохи Античності. В природі втілено божественне начало, але Бог при цьому позбавляється своєї колишньої надприродної сутності. Пантеїстичний світогляд в порівнянні з середньовічним відкривав набагато більш широке поле діяльності особистості і перспективи розвитку вчення про індивідуальність. Окрема особистість, її унікальність в ренесансній системі цінностей посідає центральне місце. Звідси походить апофеоз мистецтва, культ художника-творця в культурі епохи Відродження, яку нерідко характеризують як художньо-естетичну.

Вихідним положенням ренесансної естетики служить утвердження краси реального світу, природи як одного з її об'єктивних і суттєвих властивостей. Це узгоджується з філософським пантеїзмом Відродження. Органічним компонентом онтологічної філософсько-естетичної картини світу залишається теорія наслідування, що склалась ще в античності. Основним критерієм оцінки мистецтва являється його близькість до природи.

§2. "Виникнення епістемологічної парадигми і її утвердження в естетиці". Епоха Відродження – кінець безроздільного панування онтологізму. В цьому відношенні Новий час і епоха Просвітництва становить інший етап в розвитку філософії та естетики. Новий час розвиває пантеїстичні традиції Відродження, хоча пантеїзм Спінози та Парацельса суттєво відрізняються. У вченні Спінози про субстанції Бог ототожнюється з природою. Серйозний прорив у всезагальному онтологізмі був зроблений вченням Декарта про дві субстанції. Декарт поклав обґрунтований початок епістемологізму в філософії, а Ваугартен – в естетиці. Справжній переворот в цьому напрямку в

філософії і в естетиці було зроблено Кантом. Відчуження в сфері матеріального виробництва, конкуренція, індивідуалізм, втрата цілосності індивіда, поділ праці викликали хворобливу реакцію в сфері духовного життя. Все це мало глибокі наслідки в суспільній свідомості, як в звичайному, так і в філософсько-мусамопознанні епохи для естетичної свідомості і художнього мислення.

Найбільш загальною тенденцією в розвитку філософії і естетики ХУІ-ХУІІІ ст. є поворот до гносеологізму при збереженні визначального місця онтологізму в багатьох філософських вченнях. Онтологізм Декарта в його вченні про фізичну субстанцію сполучається з тим, що суб'єкт він розглядає гносеологічно. Відмінна риса картезіанства полягає в тому, що мислення перетворюється в самостійний об'єкт філософського аналізу. Якщо раніше буття людини уявлялось таким же об'єктивним як і буття природи, то Декарт затверджує новий критерій буття людини, його мислення. В новій філософській формації людина набуває іншого статусу. Це вже не тільки природна істота, частина природи, якій Бог передає в тій чи іншій мірі творчу активність. Це суб'єкт пізнання, де природа, буття, матерія, субстанція протистоїть йому в якості об'єкта.

Гносеологізм в естетиці походить не стільки з нової парадигми, початок, якої покладено картезіанством, скільки з зміненого положення особистості в нових соціальних умовах. На ці зміни чітко реагує мистецтво виникненням нових стилів художніх методів, жанрів, а через нього і естетика. Питання про відношення філософії, мистецтва і естетики з усією обумовленістю було поставлене Баумгартеном, який виділив естетику як

нижчу гносеологію, науку про чуттєве пізнання в самостійний розділ філософії. Справжня оригінальність теорії Баумгартена полягає в затвердженні принципово нової філософської парадигми в естетиці. Згідно його вченню краса є досконалість чуттєвого пізнання як такого, а потворність, навпаки, — це недосконалість.

В системі Канта естетика пов'язана з філософією в загальній філософсько-естетичній парадигмі світу. Моделлю філософсько-естетичних побудовань для Канта послужила відірвана від життя думка, ізольована від соціальної практики теоретична діяльність. Саме вона і представляє найважливішу передумову кантівської концепції чистого самовизначення свободи волі. Об'єктивна складність переходу від емпіричного знання до раціонального, теоретичного, відсутність чуттєвого еквіваленту абстрактних понять привели Канта до протиставлення, розриву природи і людини, індивіда і людства, необхідності і свободи, чуттєвого і надчуттєвого. При цьому Кант надає безперечну перевагу суб'єкту пізнання; в якості якого він розглядає абстрактного, всезагального індивіда з його вічною, незмінною природою. Справжнім об'єктом пізнання в гносеології Канта являється пізнавальна здібність суб'єкта, тобто загальні правила людського знання, реальні принципи осмислення досвіду.

Критерієм естетичного для Канта служить почуття краси, тобто суто суб'єктивний критерій. Судження смаку, на його думку, володіє необхідністю і загальністю, та це загальнозначимість не поняття, а образу. Для його загальності не може бути вказано правил. Ця загальність, отже, являється суб'єктивною, притаманною самій духовній здібності людини, вільною грою пізнавальних здібностей. За допомогою естетичної здібності поєднуються теоретична і практична пізнавальні здібності.

У Канта вперше в історії філософії і естетики естетична парадигма безпосередньо впливає і органічно пов'язана з філософською парадигмою.

§3. "Сучасна філософська-естетична картина світу - синтез та висновок розвитку двох основних філософських парадигм". Філософія, яка зв'язана з іменами К.Маркса та Ф.Енгельса - це висновок розвитку всієї світової історії філософії. Вона переборює крайності епістемологізму та гносеологізму, показуючи їх діалектичний синтез. Він досягається завдяки тому, що моделлю побудови нової філософської картини світу є людська діяльність, суспільно-історична практика. Суспільна людина - наслідок практичного відношення до природи, перетворення зовнішнього світу і створення соціальної реальності, матеріальної та духовної культури. Природа в цьому розумінні виступає як неорганічне тіло людини. Як організм, індивід є продукт природи, але він одночасно і суспільна істота, суб'єкт пізнання і діяльності. В цьому він залежить від різноманітних зв'язків з іншими індивідами, які складаються в процесі практики і об'єднують людей у великі стабільні групи, спільності. Таким чином, суспільство - це система суспільних відносин, що складають суспільне буття людей. Сучасна діалектико-матеріалістична парадигма доповнюється цілим рядом понять: суспільне буття, матеріальне виробництво, матеріальне життя суспільства, суспільна свідомість, духовне виробництво, які дозволяють перетворити суспільну історію в об'єкт науково-філософського аналізу, розробити філософію історії, як цілісного закономірного процесу.

Об'єктивна включеність естетичної парадигми в більш загальну філософську знаходиться у площині специфічної суб'єктності історичного процесу, який підпорядковує її

статистичним Законам.

На абстрактному рівні суб'єктивність окремого індивіду, його участь в суспільному процесі не виявляється. Суб'єктивність реального індивіду, його роль в цілісному суспільному процесі може бути з'ясована при врахуванні тієї обставини, що він є діяльна істота, а також шляхом продуктів його діяльності. Будучи діяльною істотою, індивід творить як унікальний суб'єкт, тому він створює не тільки корисні предмети, але й діє за законами краси.

Загальнофілософська методологія К. Маркса при її послідовному застосуванні дозволяє розгорнути цілісну естетичну картину світу. З усіх понять соціальної філософії найбільш важливе значення для побудови сучасної естетичної картини світу здобувають категорії суспільного буття, суспільної свідомості.

На мові сучасної соціальної філософії безпосередній об'єкт естетичного сприйняття може бути визначений як суспільне буття на його предметно-культурному рівні, тобто система цінностей культури і природи.

Дослідження якості суспільних відносин, які детермінують специфіку естетичних цінностей, а також механізм включення особистості в систему безособистісних суспільних відносин суспільного буття приводить до необхідності аналізу діалектичного взаємозв'язку окремого індивіду, особистості і суспільства. Особистість і суспільство - це діалектичні протилежності. Суспільство через предмети соціальної діяльності може мати особистісні прояви, а особистість представляє певну міру присвоєння своєї соціальної суті або суспільних відносин.

§4. "Особистісний смисл естетичних цінностей". Суспільне буття предстає в вигляді системи відносин, зміст яких складає соціальна діяльність. Суспільні відносини та соціальна діяльність через її продукти та предметні цінності відображаються в суспільній свідомості.

Система цінностей виступає в вигляді предметно-опосередненого суспільного буття як рівень його існування та виявлення. В системі предметних цінностей виражається відносність протилежності між суспільним буттям та суспільною свідомістю, оскільки вони виступають як продукт діяльності людей.

На емпіричному рівні суспільна свідомість віддзеркалюється в суспільній свідомості саме з боку свого предметного прояву. І тільки з поглибленням суспільної свідомості суспільне буття усвідомлюється як система суспільних відносин та соціальної діяльності. Аксиологічний аналіз естетичної свідомості, широко розповсюджений в естетиці, зосереджує увагу на зовнішньому прояві суспільного буття, яке детермінує естетичну свідомість у цілому та його окремі явища.

В дисертації розглядаються механізми формування різноманітних соціальних цінностей. Предметні цінності природи на відміну від предметних цінностей культури формуються шляхом залучення того чи іншого явища до суспільних відносин. Вони переосмислюються історично й навіть в межах однієї епохи залежно від ситуації. Цінності цієї групи набувають соціального змісту і залишаються природними за формою. Другу групу соціальних цінностей становлять предметні цінності культури /продукти промисловості, ремесла, дизайну, декоративно-прикладного мистецтва/. Їх об'єднує те, що вони - результати соціальної діяльності, і в них опрідметнені суспільні відносини.

Вони загальновідомі за змістом та внутрішньою формою. І тільки за зовнішньою формою їх буття вони залишаються природними. Третю групу соціальних цінностей складають продукти духовного виробництва. Це суб'єктивні соціальні цінності: моральні норми, юридичні закони, маніфести, лозунги, наукові теорії, витвори мистецтва. В цій групі цінностей людина як продукт суспільних відносин не опрідмечує, а об'єктивує себе та суспільні відносини. Ці суб'єктивні цінності культури за своєю внутрішньою формою ідеальні /поняття, судження, художній образ/, але вони матеріальні за своєю зовнішньою формою /слово, фарби, мармур, звук/.

Естетичні цінності утворюються всіма трьома описаними способами.

Предметні естетичні цінності культури відкривають широку перспективу для осмислення сутності естетичних цінностей взагалі, дають ключ для розкриття їх специфіки, як особливого класу їх соціальних цінностей.

дисертант говорить про місце предметних естетичних цінностей природи й культури в системі суспільного буття, матеріального життя суспільства, що розглядається з боку якісної специфіки їх матеріальності. На відміну від матеріальності природи соціальна матеріальність представлена в продуктах діяльності, особливо матеріально-виробничої. Матеріальний субстрат соціальної форми руху складають перетворені предмети природи. В гносеологічному плані матеріальність соціального життя, суспільного буття в його незалежності, неопосередкування суспільною свідомістю, в онтологічному - матеріальний субстрат соціальної форми руху - це результат людської діяльності, система соціальних цінностей: споживчі вартості, практично корисні предмети, мінові вартості, есте-

тично значні предмети.

Глава II. "Естетична свідомість в структурі суспільної свідомості".

§ I. "Особистісне буття суспільних відносин". Суспільне буття як безпосереднє матеріальне життя суспільства, система соціальних цінностей слугать лише самою зовнішньою детермінантов естетичної свідомості, дозволяє лише осмислювати механізм формування різних груп естетичних цінностей, відмінності їх матеріального субстрату.

При цьому залишається відкритим питання про якісну специфіку соціальних цінностей, відмінність естетичних від моральних, політичних, наукових цінностей. З метов вирішення цієї проблеми необхідно перейти до другого рівня аналізу зв'язку естетичної свідомості з суспільним буттям, який передбачає осмислювання матеріального життя суспільства, його буття як системи матеріальних суспільних відносин та соціальної діяльності.

Суспільні відносини розрізняються за їх носіями, учасниками, агентами, за співвідношенням в їх об'єктивних та суб'єктивних моментах; за їх діалектичним взаємозв'язком з соціальною діяльністю. Для дослідження представляє інтерес їх особистісно-безособовий надособистісний характер, їх неохильність до безпосередніх міжособових контактів, природня та соціальна предметність як форма їх буття, як об'єктивна умова розвитку індивіда. Важливо розпізнавати матеріальні суспільні відносини за їх носіями. Якщо співставляти за об'єктивну-суб'єктивною сутністю діяльність і відносини, вони є результат і спосіб, форма здійснення людської діяльності, суб'єкти якої зумовлюють один одного в предметно-опосередненій формі.

В праці виділяються за їх носіями три види матеріальних

суспільних відносин: 1/ між спільностями; 2/ усередині спільностей /між особою та спільністю або всім суспільством/; 3/між суспільством та природою. На цій підставі всі форми суспільної свідомості об'єднуються в три групи: 1/ політична, 2/ правова та моральна, 3/ естетична, наука, філософія, релігія. З цих позицій осмислюється та поглиблюється гегелівська субординація мистецтва, релігії та філософії. Їх субординаційний зв'язок встановлюється не тільки за способом відображення /відчуття, уявлення, поняття/, як це було у Гегеля, але й за об'єктом їх відображення: відношення залежності людини від природи /релігія/, відношення перетворення природи людиною і її опрацювання в природі /естетична свідомість/, відношення незалежності об'єкта від суб'єкта /філософія/.

Відношення перетворення природи, в якому бере участь окрема особа, в найзагальнішому вигляді виступає детермінантою естетичної свідомості.

Зі свого змістовного боку це відношення – суттєвий момент соціальної діяльності. Відкривається можливість переходу до змістовного рівня дослідження даного відношення.

Процес перетворення природи суспільною людиною, якщо розглядати його з боку участі в ньому окремої особи – це єдність її опрацювання та розпрацювання. Опрацювання – це наповнення предметності людським, особистісним змістом, розпрацювання, навпаки – засвоєння суспільного – та особистісного змісту, суті предмету. Залишаючи осторонь протилежності двоєдиного процесу, ми досліджуємо лише опрацювання людини в природі з боку характеру та взаємозв'язку в ньому суб'єктивних та об'єктивних моментів.

Оскільки суб'єкт опрацювання – особа, воно виступає як процес її самоутвердження та самовираження.

В продуктах самовираження особи опредмечуються її особливості, самобутність, унікальність. Як суб'єкт, так і об'єкт самовираження особи – її індивідуальність. Самовираження людської індивідуальності в праці є діяльнісною основою естетичної форми суспільної свідомості, її детермінантою на рівні соціальної діяльності. Багато хто з авторів вважає, що саме на цьому рівні й може бути розкрита суть і специфіка естетичної свідомості. Але з'ясування діяльнісної природи естетичної свідомості, її об'єкту – це лише перший етап в розв'язанні цього завдання.

Самоутвердження особистості – це не тільки момент соціальної діяльності, але й характеристика суспільних відносин, їх індивідуально-особистісне буття. Тільки тоді об'єкт естетичної свідомості знаходить свою якісну визначеність, якщо він розкривається на рівні єдності діяльності та відносин. В дисертації він визначається як самоутвердження та самовираження особистості, яка є індивідуальним буттям суспільних відносин, індивідуальною мірою їх засвоєння.

Особистість – це персоніфікація суспільної життєдіяльності, а її суспільне буття – це суспільне буття в його індивідуальній формі. Специфіка естетичної суспільної форми в тім, що в ній отримує відображення статистичний характер суспільних закономірностей, особистісна модифікація цілісного, закономірного суспільного процесу, який виявляється не як гола сутність, не в її "чистому вигляді", а з боку її існування. Особистісне буття суспільних відносин, яке зі свого змістовного боку виступає як самоутвердження особистості і становить об'єкт естетичної свідомості, є інтегральною характеристикою суспільного буття. Отже, вис в об'єкті відображення естетичної форми суспільної свідомості закладена її універсаль-

ність порівняно з усіма іншими формами суспільної свідомості.

Оскільки естетичні та художні цінності — це продукти самовираження особистості, вони є явищами соціально-особистісного спілкування, обміну духовним багатством унікальних носіїв різних епох, народів, поколінь. Естетичні та художні цінності — це спосіб розв'язання протиріч особистісного буття позбавлених індивідуальності суспільних відносин.

§2. "Художній образ як засіб відображення суспільного буття в естетичній свідомості". Художній образ в дисертації аналізується як специфічний для естетичної свідомості спосіб відображення суспільного буття.

Принциповою відмінністю художника від нехудожника є те, що художник володіє здатністю художньо-образного зображення. Нехудожник також володіє цією здатністю. Художник від нехудожника відрізняється насамперед здатністю до особливого виду діяльності.

Художник об'єктивує, матеріалізує художні образи, що народжуються в його свідомості, і тим самим робить їх загальним надбанням. Нехудожник неадатний відділити від себе ті образи, які народжуються в його свідомості. Вони так і залишаються ідеальними, нестійкими, перехідними. Для мислення нехудожника ці образи більш чи менш випадкові. Особливості художнього образу, як специфічного для естетичної свідомості способу відображення, в дисертації визначаються-суттю об'єкта відображення даної форми суспільної свідомості. Глибоке внутрішнє протиріччя художнього образу, його одночасна типовість та індивідуальність, його умовність та безумовність, об'єктивність та суб'єктивність виводяться автором з протиріччя суті особистості.

В продуктах діяльності особистість виражається як пред-

ставник класу, нації, народу, епохи, духовної та матеріальної культури, але поряд з цим вона виражає себе глибоко своєрідно, самоутверджує себе як неповторна, єдина в своєму роді /своєрідна/ індивідуальність.

В §3 "Естетична свідомість і мистецтво" розглядається питання про співвідношення естетичної свідомості та мистецтва, про місце мистецтва в естетичній свідомості.

Суспільна свідомість, яка розглядається в гносеологічному плані, існує в різних формах. Якщо ж її аналізувати з боку її функціонування, вона виступає як духовне виробництво і буває найрізноманітніших видів. Такий підхід можна застосувати до дослідження естетичної форми суспільної свідомості.

Естетичні почуття, смаки, ідеали, погляди, теорії, які віддзеркалюють суспільне буття, складають естетичну свідомість як форму суспільної свідомості. Художня творчість та мистецтво це відповідний вид духовного виробництва.

Коли естетична свідомість сягає в античне та середньовічне художнє ремесло, історія естетики була історією про суть краси і закономірності розвитку мистецтва. Занепад ремесла та деестетизація виробництва, виділення мистецтва в самостійну сферу: духовного виробництва зміцнює естетику як філософів мистецтва.

На новому етапі розвитку зв'язку мистецтва з виробництвом, естетизації соціального середовища розширюються горизонти естетичної свідомості.

В цих умовах мистецтво не охоплює всіх естетичних явищ. Виникає нова галузь естетики: технічна або виробнича естетика, формується прикладна спрямованість естетики. З іншого боку, вона стає філософською наукою про естетичну форму суспільної свідомості, яка далеко виходить за рамки мистецтва.

Зв'язок мистецтва з естетичною свідомістю багатоплановий.

В дисертації мистецтво розглядається як продукт художньої творчості. Поряд з художньою творчістю мистецтво, що є різновидом духовного виробництва, бере на себе роль способу зворотної дії естетичної форми суспільної свідомості на суспільне буття.

Мистецтво забезпечує дієвість функціонування естетичної форми суспільної свідомості. В цій ролі мистецтво, як і мораль та право, становить явище суспільної надбудови.

На відміну від мистецтва, вироблення юридичних законів та моральних норм не призводить до такого глибокого роздвоєння відповідних форм суспільної свідомості.

Діяльність, спрямована на законотворення та вироблення норм моралі, має суто творчий характер і доступна кожному індивіду, уповноваженому державою та суспільством, при наявності відповідної підготовки, компетентності. Художня творчість — це специфічна діяльність, передумовою якої є талант.

Функціональна спільність мистецтва, права й моралі полягає в їх здатності забезпечити зворотню дію суспільної свідомості, її відповідних форм на суспільне буття, на різні сфери суспільних відносин.

Змістом та предметом мистецтва є індивідуальність як унікальна міра присвоєння та відтворення суспільних відносин в процесі соціальної діяльності. Тому естетична свідомість через твори мистецтва вдосконалює людину, всі ті суспільні відносини, які служать умовами, субстанціальною основою її формування й розвитку.

Естетична форма суспільної свідомості розглядається в дисертації як єдина цілісна система, що включає дві підсистеми: естетична свідомість та мистецтво, естетичне та художнє.

Її підсистеми мають співвідносні елементи: естетичні та художні цінності, естетичну та художню діяльність, естетичне та художнє сприйняття: почуття, смаки, ідеали. Художник і нехудожник перш за все мають справу з одним і тим об'єктом-ціннісним проявом особистісного буття суспільних відносин. І художник, і нехудожник – суб'єкти естетичної свідомості, здатні на естетичне сприйняття /естетичні почуття, смаки на психологічному рівні/, ідеали – на ідеологічному рівні. Подвоєння системи відбувається в процесі діяльності; нехудожник в процесі самовираження особистості в діяльності виробляє естетично значущі предмети – цінності. В процесі художньої творчості художник створює витвори мистецтва, художні цінності. Він створює другу реальність, мистецтво, яка становить об'єкт художнього сприйняття; почуття, ідеали, смаки. Суб'єктом художнього сприйняття виступає і художник, і нехудожник.

Предметні та суб'єктні естетичні та художні цінності перебувають в аксеологічному відношенні. Із форм витворів мистецтва впливає якісна різниця естетичного та художнього сприйняття, спрямованих на нетотожні об'єкти – художні цінності та естетично значущі продукти найрізноманітніших видів суспільної діяльності.

§ 4. "Естетичні відношення і естетична діяльність".

Естетична свідомість як і всі інші форми суспільної свідомості для своєї зворотної дії на життя людей та окремої людини потребує таких надбудовних явищ як естетичні та художні відношення, а також естетична діяльність. Вони перебувають у невід'ємному зв'язку як форма і зміст. Естетична діяльність складає внутрішній компонент усякої соціальної діяльності і самостійно існує як художня творчість.

Соціальна діяльність, оскільки в ній одержує самови-

раз індивід, як унікальна особистість,, являє собою естетичну діяльність. Їх продуктами є естетично значущі предмети, цінності матеріальної і духовної культури.

В естетичних ідеологічних відношеннях одержує свій вираз відносність протилежності матеріальних і надбудовних відношень, відмінності матеріальної, теоретичної та духовно-практичної діяльності. Прикладом цієї відносності є художнє конструювання предметів промисловості, виробництва предметів побуту: посуду, одягу, меблів і таке інше.

В третій главі дисертації "Структура естетичної свідомості" розкривається внутрішня, власна структура естетичної свідомості.

§1. "Методологічні принципи структурного аналізу естетичної свідомості". Головними елементами внутрішньої структури естетичної свідомості служать рівні відтворення суспільного буття, необхідні і загальні для всіх форм суспільної свідомості. Вони відрізняються глибиною відображення суспільного буття та мірою безпосередності їх зв'язку з явищами матеріального життя суспільства.

Всі форми суспільної свідомості, як розумові, так і емоційні, обов'язково передбачають відображення суспільного об'єкта на двох рівнях: повсякденному, емпіричному, соціально-психологічному - нижчому та ідеологічному, теоретичному - вишому. Це спільна закономірність структури всіх форм суспільної свідомості, Як головні елементи внутрішньої структури естетичної свідомості в дисертації виділяються соціально-психологічний та ідеологічний, тобто теоретичний рівні.

§2. "Соціально-психологічний рівень естетичної свідомості". Соціально-психологічний рівень естетичної свідомості включає багато елементів: естетичну насолоду, переживання, емоції, сприйняття, настрої. Але в дисертації розглядаються тільки

найхарактерніші для даної форми свідомості, найнеобхідніші для неї системоутворюючі в функціонуванні її структури: естетичний смак, почуття.

Суттєвість естетичного почуття визначається специфікою об'єкта його відображення, його предметно-ціннісним проявом. Це безпосереднє переживання індивідуально особистого смислу предметних цінностей перш за все матеріальної культури, продуктів діяльності унікальних індивідів. Але об'єктом естетичного почуття стають також цінності природи через історично складені, закріплені в суспільній свідомості, а не поодинокі, випадкові асоціації.

Центральне місце в структурі естетичної свідомості на II соціально-психологічному рівні займає естетичний смак.

II оцінна природа робить смак іманентним естетичній формі суспільної свідомості. Ні одна з форм суспільної свідомості не передбачає смак з такою необхідністю, як II естетична форма. Адже ні одна з форм суспільної свідомості, крім II естетичної форми, не зв'язана з необхідністю предметно-ціннісного втілення тих суспільних відносин, які служать об'єктом II відображення.

Органічно включаючи оцінку, смак не вміщується в рамках соціально-психологічного рівня естетичної свідомості. В оцінці присутній момент аналізу, раціонального осмислення явищ: вона не зводиться цілком до безпосереднього сприйняття, переживань. Емоціонально-інтелектуальний характер естетичного смаку зумовлює його проміжне положення в структурі естетичної свідомості, його місце між головними рівнями: соціально-психологічним та ідеологічно-теоретичним.

§3. "Теоретико-ідеологічний рівень естетичної свідомості". Віднесення мистецтва до теоретичного рівня естетичної свідомості

мости настановується на певні труднощі і потребує особливого обґрунтування.

Наукове поняття, як логічна форма вираження теорій та художній образ як внутрішня форма витворів мистецтва не тільки різні, протилежні, але й подібні, єдині. Вони узагальнюють явища, проникають в їх суть на відміну від почуттів, переживань, настроїв.

Мистецтво — це принципово інший, вищий рівень відображення суспільних явищ. Коли ми відносимо мистецтво до теоретичного рівня естетичної свідомості, то маємо на увазі не форму художніх творів, а гносеологічну природу мистецтва. В тому смислі та значенні вживається щодо мистецтва поняття "ідеологічний рівень" як вищий порівняно з психологічним. Ідеологія концептуальна, свідома, а не стихійна, безсистемна, подібна до почуттів та переживань. І перш за все, в цьому відношенні мистецтво виступає як естетична ідеологія чи ідеологічний підрівень теоретичного рівня відображення, хоча воно містить в собі, зберігає та передає особливу інформацію, нерациональну за своїми проявами, а глибокоемоційно забарвлену. Ідеологія в інших формах суспільної свідомості як її структурний елемент, як рівень відображення життя раціональна як за формою, так і за змістом.

Мистецтво представляє ідеологію не тільки в гносеологічному смислі як рівень естетичної свідомості, а й в соціологічному. Сучасна тенденція деідеологізації є не що інше як заміна існуючої ідеології, спроба заповнити утворений ідеологічний вакуум. Одним з проявів цієї тенденції є заперечення соціалістичного реалізму як особливої історичної форми художнього реалістичного методу, подібної до критичного реалізму.

Головне завдання дисертації полягає в обґрунтуванні мис-

тецтва в ролі структурного елемента, рівня відображення, тобто перш за все в його гносеологічній, а не тільки в соціологічній суті.

Структура естетичної свідомості ускладнюється, набуває специфіки порівняно з іншими формами суспільної свідомості на теоретичному рівні. Теорії, поняття, категорії естетичної науки з одного та твори мистецтва з другого боку – це продукти принципово різних видів діяльності: чисто теоретичної, наукової та духовно-практичної, художньої творчості.

Звідси їх суттєві відмінності: одні раціональні, інші емоціональні, одні мають логічну форму вираження, інші – художньо-образну. Але ця суттєва різниця не набуває абсолютного характеру.

В гносеологічному плані категорії естетики та художні твори можуть і повинні бути віднесені до вишого рівня естетичної свідомості, але до різних її підрівнів. Категорії естетики, її теорії складають метатеоретичний рівень естетичної свідомості.

§4. "Основні естетичні категорії /метарівень естетичної свідомості/". На метарівні об'єктом відображення стає естетична свідомість у цілому як особлива форма суспільної свідомості, загальні закономірності її функціонування та розвитку, включаючи мистецтво, естетичну діяльність та відношення.

В дисертації розглядаються не окремі категорії, а їх система та різні обґрунтування їх класифікації й систематизації.

Систематизувати категорії на єдиній основі неможливо. Естетика оперує не тільки категоріями, але й категоріальними поняттями, більш загальними за обсягом і менш змістовними, ніж категорії – естетичні цінності, естетичне відношення, ес-

тетична свідомість. Вони служать для визначення категорій.

Певне місце в понятійно-категоріальному апараті естетики займають наукові поняття. Вони вузькі за обсягом, але мають багато суттєвих ознак і тому досить змістовні /художній образ, художній смак/. Існують також і повсякденні поняття естетики - краса, витонченність, вишуканість, вони представляють початковий ступінь вироблення естетичних категорій: вони вузькі за обсягом та небагаті за змістом.

Категорії естетики, як відомо, включають дві групи: головні та неголовні. Тільки головні категорії можуть бути систематизовані на єдиній основі. Дисертант не обмежується ціннісним рівнем систематизації головних категорій, переходячи на більш сутнісний рівень суспільних відносин, що складають субстанцію цінностей.

Основою класифікації естетичних категорій є не тільки якість цінностей, але й ступінь втілення в ній індивідуальності та характер суспільних відносин, трансформованих в цінності, і характер тих відносин, продуктом яких являється індивідуальність, яка створює естетичні цінності в процесі своєї діяльності.

В основу систематизації головних категорій естетики мають бути покладені суспільні відносини, що служать об'єктом відображення естетичної свідомості. Прекрасне та потворне осмислюються з боку своєї сутності й знаходять своє певне місце в цілісній системі категорій естетики тільки в міру розглядання та врахування якості суспільних відносин, втілених в естетичних чи художніх цінностях субстанційних для особистості як творця цінності або ж для персонажів художніх творів.

Зміст та значення категорій високого та низького визначені ступенем присвоєння суспільних відносин особистістю, яка

відображається художником в художньому творі. В величних явищах природи концентрується високий ступінь можливості самоутвердження та самовираження суспільства в особі його індивідів в зовнішньому світі, в природі. Категорії трагічного та комічного дозволяють відображати на метарівні естетичної свідомості рух та розвиток суспільних відносин в предметно-ціннісній формі їх буття. Сутність та протилежність цих категорій визначається тим, прогресивні чи реакційні суспільні відносини інтегрує особистість як суб'єкт соціально-перетворюючої практики, самоутверджуючи себе в своїх соціально значущих вчинках та діях, які можуть отримати своє відображення в мистецтві.

Тільки на метарівні чи на рівні категорій, через які естетична свідомість оцінює та коректує емоційне забарвлення, набуває раціонального характеру і в цьому відношенні змикається з наукою та іншими формами суспільної свідомості. Тому що мова категорій, однаково яких - філософських, естетичних та етичних - це мова розуму, а не почуттів.

§5. "Драматизм і трагізм, як естетична оцінка історії". Особливе місце в третій главі займає розділ, в якому людська історія аналізується як об'єкт естетичної оцінки, що здійснюється через категорії трагічного й драматичного. Історія стає об'єктом естетичної оцінки, оскільки розвивається як діяльність, суб'єктом якої є не тільки народи, нації, класи, великі люди, але й дійсні, реальні люди з їх інтересами, прагненнями, намірами.

Науковий аналіз соціального процесу неможливий без таких абстракцій як соціальні шари, групи, класи, держави, народності тощо. Тільки таким шляхом можна відкрити спільні закономірності, історичну необхідність соціальних явищ, створити

науку про суспільство як цілісну систему суспільних відносин, носіями яких служать великі сталі спільності.

Однак суспільні закономірності статистичні, суспільні відносини надособистісні, але народи не безликі. За історичними подіями, які вершать народи, стоять окремі люди, і не тільки видатні, до того ж й історичні особи глибоко індивідуальні. Гинуть добрі наміри, не здійснені великі цілі й високі інтереси, руйнуються великі плани. Об'єктивність бездушно прокладає собі шлях. За нею стоять і злі і добрі волі, трагедії народів, драми індивідів. Історичні події предстать як естетичні цінності, оскільки в них об'єктивовані дії індивідуальностей. Історичні події, які художники відтворюють в мистецьких творах, виступають як художні цінності.

Категорія трагічного виробляється для оцінки явищ суспільного життя, а драматичного – для оцінки подій та явищ життя окремих індивідів, що відображаються в художніх творах. Трагізм та драматизм закладені в протиріччі об'єктивного, позбавленого індивідуальності історичного процесу, який реалізується в діяльності окремих унікальних індивідів з її особистими планами, інтересами, намірами, реальних, а не абстрагованих науковим аналізом, суб'єктив лідської історії.

Четверта глава "Естетично-художнє начало в суспільному прогресі" присвячена дослідженню естетично-художніх засад в соціальному прогресі.

§ I. "детермінанти розвитку естетичної свідомості". Дисертант зосереджує увагу при розгляданні естетично-художнього прогресу на його соціальних детермінантах, на його критеріях та проявах. Розкривається залежність розвитку естетичної свідомості від соціальної структури та організації суспільства.

Згідно з наведеною в роботі концепцією особистісної суті

естетичної свідомості реальні можливості для її розвитку відкриває соціальна організація суспільства, яка в найбільшій мірі забезпечує особистісне різноманіття.

Естетично-художній та соціальний прогрес при всьому їх органічному зв'язку далеко не співпадають, оскільки вони зумовлені різними факторами. В сучасному приватно-власницькому процвітаючому суспільстві з його ефективним виробництвом розвиток та самореалізація кожного окремого індивіда є в великій мірі випадковими. Належність до соціальних груп, яка не залежить від індивіда, визначає можливий для нього ступінь діяльнісного та іншого самовираження, а також міру присвоєння власної соціальної суті.

В суспільстві, де індивіди об'єднуються в групи за професійною ознакою, їх зв'язок з суспільством значно безпосередніший і органічніший. В цих умовах саме діяльність стає головною сферою самореалізації особистості, і ця остання стає тому суттєвою або, інакше кажучи, виступає як воз'єднання особистості зі своєю власною суттю.

Професійна група - це справжній колектив, оскільки професійні інтереси об'єднують, тоді як соціально-класові роз'єднують, і тому клас чи інша соціальна група не виступає як справжній колектив. Соціальна організація, головним елементом якої стає виробничий колектив, - це продукт внутрішнього, закономірного об'єктивного розвитку суспільства. Тільки такий рівень розвитку соціума розкриває шлях до співпадання прогресу цілого й прогресу окремих індивідів.

Закономірність діяльнісного, предметного самовираження кожного окремого індивіда - передумова естетично-художнього прогресу, розквіту естетичної форми суспільної свідомості як усвідомлення і високої соціальної оцінки особистісного смислу

явши соціального та природного середовища.

В §2 "Зміни співвідношення естетичного та неестетичного /утилітарно-практичного/ мистецтва і немистецтва /виробництва/" розкривається діалектика естетичного та утилітарно-практичного в соціальній діяльності та її продуктах, предметних цінностях, історичний характер співвідношення естетичного та утилітарного. В цьому питанні дисертант послідовно проводить концепцію особистісної природи естетичної свідомості. Найголовніше призначення соціальної діяльності – виробництво предметів, здатних задовольняти матеріальні потреби людей. Це складає утилітарну суть праці, субстанціональну основу утилітарної цінності її продуктів. Оскільки в праці опрацюються сутнісні сили окремого індивіда як унікальної особистості, вона виробляє також і естетичні цінності.

Утилітарні і естетичні цінності продуктів праці співіснують в просторі і часі. Залежно від характеру суспільних відносин ці цінності можуть знаходитись в протиріччі, в протилежності, відмінності, діалектичній тотожності.

... Проникнення естетично-художніх засад в життя людей та в продукти ремесла, промисловості, дизайну, діалектичну тотожність, гармонійне сполучення естетичного та утилітарного в предметах – це найважливіший показник і критерій естетично-художнього прогресу. Індиферентність суспільної свідомості до особистісного смислу продуктів суспільного виробництва, деестетизація соціального середовища, абсолютизація утилітарно-практичної цінності речей свідчать про кризу, застої, спад в розвитку естетичних засад в житті суспільства. Суттєвим виявленням естетичного прогресу є формування в системі ціннісних орієнтацій особистості, установка на її діяльнє самовираження та самоутвердження. Нині ми віддаляємось від цього

ідеалу, ідучи в напрямку голого практицизму та заперечення соціального смислу діяльності особистості. Сучасний період — це якийсь зигзаг, зворотній рух в естетично-художньому розвитку суспільства.

§3. "Естетичне відношення до праці". Одним з показників розвитку естетичної свідомості, критеріїв естетичного прогресу, який безпосередньо не зачіпає розвитку мистецтва, служить феномен естетичного сприйняття, переживання, усвідомлення індивідом його власної діяльності. З цілісного, складного сприйняття окремою особистістю її праці — найважливішої сфери життєдіяльності — в дисертації виділяється естетичний компонент, який визначається як переживання суб'єктом діяльнісної самореалізації. Емоціональне переживання особистістю її самоутвердження та самовираження свого індивідуального вкладу в соціальний процес або естетичне відношення до праці — це один із спонукаючих мотивів соціально-індивідуальної діяльності поряд з пошуковим, творчим, моральним, матеріальним.

Співвідношення матеріальних та ідеальних спонукаючих мотивів діяльності або стимулів праці носить історичний характер, визначається характером суспільних відносин, які відбиваються в характері життя суспільства та індивіда. Основов вклучення індивіда в суспільні структури різного рівня, а також в систему позбавлених індивідуальності суспільних відносин, служить уклад життя. Дане поняття тому грає важливу роль в процесі аналізу зв'язку естетичного ставлення до праці з творчим, моральним, матеріальним стимулами праці. На одних історичних шаблях естетичне ставлення до праці є чимось випадковим, зв'язаним з талантом, геніальністю особи, зі значимістю унікального вкладу в соціальний процес, на інших же шаблях естетичне відношення індивіда до власної діяльності

стає більш або менш закономірним.

Однією з найважливіших причин перетворення естетичного ставлення до праці в закономірність є уклад життя, який передбачає безпосереднє включення індивіда в суспільне ціле. В цих умовах окремий індивід сприймає свою діяльність як унікальне самоутвердження, як гру фізичних та інтелектуальних сил. Естетичне відношення до праці стає суттєвим компонентом менталітету даного суспільства, а також індивідуальної свідомості на його соціально-психологічному рівні.

Виробляючи необхідні корисні речі з метою задоволення практичних потреб, індивід одночасно об'єктивує в них, опредмечує себе унікальним способом. Цей момент діяльності служить детермінантою естетичного ставлення до праці. Об'єктивною основою творчого, пошукового ставлення до праці є доцільність діяльності, суб'єктом якої виступає людина як продукт суспільних відносин. Індивід здатний сприймати особисту діяльність як виконання громадського обов'язку, служіння суспільству або як засіб до існування. Нарешті, праця приносить задоволення як здорова затрата енергії, напруження м'язів, витрачення фізичних та розумових сил та здібностей індивіда як живого організму, біологічної істоти.

§4. "Естетична свідомість в системі форм суспільної свідомості". Однією з закономірностей естетично-художнього поступального розвитку є зміна місця естетичної свідомості в суспільній свідомості, зростання інтегруючої ролі естетичної форми суспільної свідомості в системі всіх форм суспільної свідомості.

Проаналізувати цю закономірність можна шляхом співставлення окремих форм суспільної свідомості за способом та об'єктом відображення суспільного буття, а також за їх функціями

чи способом зворотної дії на життя суспільства.

Ця методологія дозволяє порівняти форми суспільної свідомості в їх генезисі, становленні, поступальному розвитку.

Передумовою виникнення естетичної форми суспільної свідомості є особистісна диференціація суспільства, оскільки об'єктом її відображення служить особистісне буття суспільних відносин, опрацьоване в продуктах діяльності. За об'єктом відображення естетична свідомість найбезпосередніше порівнюється з моральною свідомістю, але остання має справу з особистістю як соціальним типом, тоді як перша – з особистісною індивідуальністю. Зміст особистісного буття суспільних відносин складає самовираження особистості. В цьому відношенні естетичну свідомість можна порівняти з релігійною.

Якщо в релігійній свідомості знаходиться відображення залежності суспільної людини від естетичних та соціальних сил, то в естетичній – перетворення природи та суспільства, суб'єктом якого є особистість.

При зіставленні естетичної свідомості з іншими формами суспільної свідомості важливо відмітити дві обставини: по-перше, естетична свідомість відображає суспільні відносини в їх цілісності, всі суспільні відносини в їх індивідуальному виявленні; по-друге, в їх предметному опосередненні. Звідси інтегруюча роль естетичної свідомості в системі всіх інших форм, а також широта та цілісність естетичних оцінок, що включає всі інші оцінки.

Справжнього розвитку естетична свідомість може досягти в суспільстві, яке забезпечує особистісну різноманітність, максимально звільняє особу від регламентації, відкриває можливості для всебічної самореалізації особистості. Такого

суспільства історія ще не знає. Внутрішня суспільна закономірність містить в собі реальну можливість особистісної самореалізації та естетично-художнього прогресу.

За характером відображення естетична свідомість наближається до релігійної та протилежна науці. Художньо-образне відображення, яке притаманне естетичній свідомості, близьке до образного відображення в релігії і походить з міфології, тобто з ціннісного способу відображення життя, який є більш доступним і тому переважає на ранніх шаблях історичного розвитку. Первісне образно-метафоричне відображення зумовлюється тим, що людина ще не відділяє себе від природи. Воно історично передає абстрактному понятійному мисленню, пізнанню. Однак художньо-образне відображення, яке виділилось з ціннісного способу осмислення життя і отримало свою самостійність в естетичній свідомості та мистецтві, з розвитком науки та наукового пізнання світу не втрачає свого значення і не позбавляється своєї історичної перспективи. Людство не обмежується пізнанням об'єктивного світу тільки в його екзистенційній суті, в його закономірності. Усвідомлення особистісної суті процесів та явищ життя людей та природи — це органічна соціальна потреба на всіх історичних шаблях. Ступінь гармонійності художньо-образного та абстрактно-понятійного відображення тому є одним із суттєвих показників суспільного прогресу в свідомості.

Здатність естетичної свідомості за допомогою мистецтва виконувати свою гадоністичну функцію створює видимість деякої співзвучності естетичної та релігійної свідомості в їх впливі, способі зворотньої дії на суспільне життя.

Але за цією зовнішньою схожістю ховається глибока відмінність або навіть протилежність. Мистецтво дає насолоду й

радість в реальному житті, а релігійна концепція ілюзорна.

Кожна форма суспільної свідомості: естетична, релігійна, наукова, мораль виникає в силу необхідності, певних соціальних проблем, але їх історичні перспективи різні. На думку З. Фрейда, релігія нерозривно зв'язана з дитинством людства, і тому прийняття її з всіма її атрибутами, з вірою в чудо, в надприродне в кінці ХХ століття дуже важко. Виникнення релігійного мистецтва в середині століття, морально-повчальна суть релігійних заповідей, посилена реанімація релігії в наші дні не можуть забезпечити релігії таке майбутнє, яке мають наука, мораль, естетична свідомість.

Ствердження художником моральних цінностей за допомогою конкретних персонажів, ситуацій переборює деяку однобічність, прямолінійність безпосереднього морального регулювання. В умовах науково-технічного прогресу особистісно-індивідуальний вимір матеріальної та духовної культури стає все актуальнішим, відкриваючи широкі можливості для розвитку естетичної форми суспільної свідомості.

На завершення підбиваються підсумки дослідження, визначається актуальність основних положень і висновків роботи.

Тема дисертації знайшла своє відображення в таких публікаціях автора:

1. Эстетическое отношение к труду и его роль в формировании личности. - Сб.: "Новые рабочие формируются сегодня". Свердловск, 1966. - 1,0 п.л.

2. Эстетическое сознание и искусство. - Сборник научных работ №86, Челябинск, 1970. - 0,7 п.л.

3. Об объекте эстетического сознания. - Сборник статей "Проблемы общественных наук", Челябинск, 1974. - 0,7 п.л.

4. Эстетическое сознание и некоторые закономерности его развития в социалистическом обществе. - Киев, 1986. - 8,19 л.
5. Структура эстетического сознания. - Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, 4.12.87, № 31936. - 4,0 п.л.
6. Эстетически-творческое начало в труде инженера// Личность современного специалиста. Проблемы образования, воспитания, деятельности. - М.: 1990. - 1,0 п.л.
7. Эстетическое сознание как форма общественного сознания. - Сб.: "Этика и эстетика" . - Киев, 1986. - 0,5 п.л.
8. Философия и идеология: особенности взаимосвязи// Методические и методологические основы обновления философского образования в высшей школе. - Тезисы республиканской научно-методической конференции. - Киев, 1991. - 0,2 п.л.
9. Эстетическое сознание /Философско-методологический анализ/ Рукопись деп. в ИНИОН РАН, № 48761, 20.12.93. - 4,0 п.л.

ANNOTATION

Philosophical analysis of cardinal works of aesthetics is being carried out in dissertation and philosophical methodology to their organization and solution is being used.

It provides the possibility of investigating aesthetic form of social consciousness that makes up the subject of aesthetics and its structural and functional connection with art.

Philosophy plays the role of metatheory according to aesthetics in all philosophical formations and on modern stage of its development in this work.

The essence of dissertational investigation determining its content and basic ideas is in analyzing aesthetic consciousness in the structure of the whole social consciousness.

В диссертации осуществляется философский анализ кардинальных проблем эстетики, применяется философская методология к их постановке и решению. Это обеспечивает исследования эстетической формы общественного сознания, составляющей предмет эстетики, а также ее структурной и функциональной связи с искусством. В данной работе философия играет роль метатеории в отношении эстетики.

Суть диссертационного исследования, определяющая его содержание и основные идеи, состоит в рассмотрении эстетического сознания в структуре общественного сознания.

Ключові слова: естетична свідомість, мистецтво, філософська парадигма, філософсько-естетична картина світу, метатеорія, самоутвердження, самовираження особистості, особистісне буття суспільних відносин, гносеологізм, епістемологізм.

1178

AB 32.177

AB 32.177

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

AMERICAN ADAPTATION

